

Hazar deñziniň suwy peselýär...

Category: Haýwanat dünýäsi, Kitapcy, Publisistika
написано kitapcy | 26 января, 2025

Hazar deñziniň suwy peselýär... HAZAR DEÑZİNDE SUWUŇ DEREJESİ KLIMAT ÜÝTGEŞMESINIŇEM TÄSIRI BILEN PESE GAÇÝAR:

«PROBLEMA DÜÝPLI, KENARÝAKA YURTLAR HYZMATDAŞLYK ETMELİ»

Surat: Türkmenbaşy şäheriniň golaýyndaky birmahal gämileriň eňek dirän duralgasy häzir howa boşlugyna uzayáar...

Birnäçe ýyllap ýolagçy gämilerinde işlän Batyr Ýusubow «Öňler Türkmenbaşydan Hazar (Çeleken) şäherine gämi bilen gidip-gelerdim» diýip ýatlaýar.

Dünýäniň iň uly ýapyk deñzi bolan Hazarda bu gämi duralgasy deñiz suwunyň çekilendigi sebäpli indi ulanylmaýar.

Fransiýanyň «AFP»habarlar gullugyna interwýu beren 36 ýaşly deñizçi «Deñizdäki düýpli siltasiýa (deñiziň suw gatlagyndaky tort üýşmegi) sebäpli eýýäm bir ýyldan bäri bu gämi duralgasy

işlemeýär» diýýär.

Türkmenistan bir hatarda Russiya, Gazagystan, Azerbayjan, Eýran hem bu deñize goňsy.

Ýewropa bilen Aziýanyň arasyň bölýän 371 müň km²-a deň Hazar Germaniýanyň tutýan meýdanyndan has uly. Emma Germaniýadan esasy tapawudy – ýyl geldigisaýy kiçelýär.

Munuň sebäpleri barada geçirilen barlag işleri juda az. Şonuň üçin bu boýunça alymlaryňam biri-birinden tapawutly teoriýalary bar. Ýöne sebäbi näme bolanda-da, klimat üýtgeşmesiniň muny hasam ýaramazlaşdyrandygy babatda pikirleri bir.

Hazar deñziniň kosmosdan alynan suratlary deñiziň 800 metre çenli aşak düşendigini görkezýär. Deñizdäki bir ada hem şonuň üçin guryýere birigen ýagdaýda.

Şonuň üçinem Batyr ýolagçylary Gyzylsuw ýarymadasyna äkidýär. Emma ol ýerdäki ýagdaýam onçakly öwerlikli däl. Guryýere birçak labyryny atan gämilerem munuň gös-göni subutnamasy.

Gyzylsuwa öýüni deñizden gelen suwlara garşıy gumdan bent galdyryp goraýan kyrk ýaşlaryndaky Aýça «Öñki portuň çuñlygy ýetersiz ýagdaýa gelendiği üçin täze port gurulýar» diýýär. Ol indi deñizde tupan turanda-da suwuň öýüne gelip ýetmeýändigini

aýdýar.

Gazagystanda taşlanan gämiler

- **Deñiziň çekilmeginiň sebäpleri**

Türkmen alymy Nazar Myradow «Deñiz derejesindäki üýtgeşmeler deñiziň suw gatlagyna täsir edýän tektoniki hereketlerden we seýsmologiki faktorlardan gelip çykýar» diýýär.

Hazar deñiziniň otuzyny we segseninji ýyllarda hem çekilendigini we gaýtadan beýgelendigini habar berýär. Beýleki bir ýandan klimat üýtgeşmesine-de ünsi çekýär: «Emma bu üýtgeşmede klimatlaýyn sebäplerem bar: Deñiziň derejesi derýalaryň akyşyna bagly we derýalaryň akymy azalýar.

Ýagyşyň mukdary azalýar, bir ýandanam bugarma çaltlygy artýar».

Orta Aziýa klimat üýtgeşmesinden gaty kän täsirlenýär. Bu sebit XX asyryň iň uly daşky gurşaw heläkçiliklerifen biri bolan Aral deñiziniň ýok bolmagynyň täsirlerini şindizem duýýär.

Türkmenistanyň iň uly port şäheri Türkmenbaşyda hem deñiz öňüni alyp bolmajak görnüşde peselýär.

Şäherde yzygiderli suwa düşüp gelen 35 ýaşlu Lýudmila Esenowa deñize girip: «Geçen tomus şu duran ýerimde suw gerdenimi boýlaýardy. Soñ bilime geldi. Bu ýyl dyzymdanam aşakda» diýýär.

Esenowa indi gowy yüzüp bilmek üçin ep-esli aralyga ýöremeli bolýar.

Emma siltasiýa mundan has beter düýpli problemalara-da ýol açýar. Bularyň başyny ykdysady problemalar çekýär.

Siltasiýa Hazaryň kenaryndaky ähli infrasktrukturany täsiri astyna almak bilen birlikde Orta Aziýanyň iñ uly porty bolan we Ýewropa bilen Aziýanyň arasyndaky söwda gatnaşygynda möhüm ähmiýete eýe Türkmenbaşy şäheri-de mundan ýetdik paýyny alýar. Türlmenistanyň we Hazar deñiziniň söwda gymmatyny soñky döwürde artdyran iki üýtgeşme bolup geçdi.

Bularyň biri Russiyanyň Ukraina çozmagydy. Okkupasiýanyň yzyndan Ýewropa bileleşigi (ÝB) ýurtlary tebigy gaz çeşmelerini diwersifikasiýalaşdyrmak üçin dürlü gözleglere yüz urup, gözünü Azerbaýjandyr Türkmenistana dikdi.

Ikinji üýtgeşmes bolsa Daglyk Garabag konfliktiniň çözülmegidi.

Azerbaýjan bilen Ermenistanyň arasynda öñümüzräki ýylyň

başlarynda gol çekilmegine garaşylýan ýaraşyk şertnamasynyň yzyndan Türkmenistanyň tebigy gazy Zengezur koridorynyň üstünden Türkiýä we ÝB-ne akdyrylyp bilner.

Ermenistanyň premýer-ministri Nikol Paşinýan hem ýurdunyň energetikada we transportda tranzit ýurda öwrülmek isleýändigini duýduryp, «Parahatçylyk çatrygy» atly taslamasyny wideo arkaly paýlaşdy.

- **«Iň gyssagly mesele»**

Ýagdaý şeýle bir düýpli, şeýle bir çynlakaý welin, adatça problemalary boýunça beýanat bermäge howlukmaýanlygy bilen meşhur Türkmenistanyň döwlet ýolbaşçylary-da şu meselede beýanat bermegiň gyssaglydygyny we zerurdygyny bilyärler. Gidrokarbon yataklaryna baý Türkmenistanyň Daşary işler ministri Raşit Meredow «Hazar deñizi soňky 25 ýylyň dowamynda iki metr peseldi. Bu howatyra düşürmekdenem beter ýagdaý» diýýär. R.Meredow problemanyň ululygy sebäpli kenarýaka döwletleriň hyzmatdaşlyk etmeginiň gerekdigini öñe sürüär: «Hazar deñzi iň köp üns berilmeli iň düýpli meselämiz».

Kenarýaka döwletleriň arasyndaky hyzmatdaşlyk heniz başlangycz tapgyrynda.

Ýurtlar ýigrimi ýyldan gowrak wagt ylalaşyp bilmedik Hazar deñziniň statusy boýunça 2018-nji ýylda ylalaşyga geldi.

Hazaryň garşıy tarapyndaky Kura derýasynyň hanasy akymynyň azalmagy netijesinde deňziň şor suwy bilen doldy
Gazagystandan berilen beýanatda: «Deňsiz-taýsyz ekosistema eýe Hazar deňziniň daşky gurşawynyň goragyny ýola goýmak hemmämiziň umumy peýdasy. Munuň özi tebigata we kenarýaka ýurtlarynyň durmuşyna täsirini ýetirýär» diýildi.

Suwuň derejesiniň azalmagy we suwuň gyzgynlygyndaky artyş düwlenler bilen birlikde Hazar deňziniň haýwanat dünýäsine-de ýiti täsirini ýetirýär.

Gazagystanyň prezidenti Kasymjomart Tokaýew, düwlenleriň ýagdayý bilen «ýörite gyzyklanmaga başlandygyny» mälim etdi we Hazar deňzi boýunça iş geçirmek üçin ýörite ylmy-barlag institutyny açdy.

Sebitde gurakçylykdan täsirlenýän ýeke ýer Hazardyr Aral däl. Eýrandaky Urmíye we Aýdar köllerinde-de suwuň derejesi peselyär.

22.12.2023 ý.

«BBC News»habarlar gullugynyň blogy esasynda terjime edildi.
Publisistika